

Київський державний лінгвістичний університет

На правах рукопису

САМОФАЛОВА Наталія Григорівна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
ДІСПРИКМЕТНИХ ФРАЗ З ДІСПРИКМЕТНИМОМ І У
СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Спеціальність 10.02.04. – германські мови

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 1995

00754825 (V)

АВ 32.324

робота виконана на кафедрі граматики та Історії англійської мови Київського державного лінгвістичного університету

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Е.Я.МОРОХОВСЬКА**

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор О.П.ВОРОБЕЙСВА

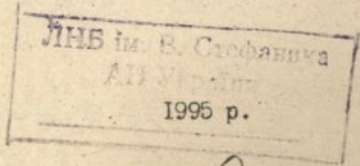
кандидат філологічних наук,
доцент С.І.ПОТАПЕНКО

Провідна установа: Київський державний педагогічний
університет ім. М.П.Драгоманова

Захист відбудеться " " 1995 р. о. годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.І4.01. по присуд-
женню вченого ступеня кандидата наук у Київському державному
лінгвістичному університеті /252215, Київ, вул. Червоноармійська,
73/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
університету.

Автореферат розісланий

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Смелякова Л.П.СМЕЛЯКОВА

78 - 2a. 22

Парадигма сучасних лінгвістичних досліджень характеризується концентрацією інтересів дослідників на когнітивних аспектах функціонування мови, що передбачає аналіз процесів засвоєння, систематизації та використання людиною інформації при мовній комунікації. Вивчення мови в аспекті її гносеологічного змісту - одне з найважливіших завдань лінгвістичної семантики /Колшанський 1980/, що розглядає значення у зв'язку з відображенням у ньому знанням. Завдяки розробці питань лінгвістичної семантики стало можливим застосування для постановки та вирішення лінгвістичних проблем даних філософії, психології, гносеології, інформатики та інших галузей знання, що безпосередньо зайняті вивченням пізнавальної діяльності людини. Лінгвістика, в свою чергу, постачає для всіх вищезгаданих галузей науки той матеріал, який є необхідним для з'ясування способів зберігання та переробки знань людською свідомістю /Лабутинська 1992/, оскільки мова самою своєю природою призначена для передавання дискретних одиниць інформації /Колшанський 1975/ через кодування останньої за допомогою мовних одиниць. Найновіші когнітивно орієнтовані дослідження спрямовані не тільки на вивчення пізнавального змісту структур людського пізнання та свідомості, але й на аналіз того, яким чином цей зміст трансформується у вербальний зміст у процесі мовно-мисленнєвої діяльності, на дослідження зв'язку когнітивних структур із вербальними, що досягається методом моделювання ментальних процесів за допомогою мовних структур /Г.А. ван Дейк, К.Н. Караулов, В.Б.Касевич, С.Д.Кашнел'сон, Г.В.Колшанський, Р.С.Махмурян, Э.Я.Мороховская, В.А.Норинський, Т.В.Старцева, И.П.Сусов, Р. Johnson-Laird /. У руслі такого нового напрямку лінгвістичних досліджень іде також поглиблене вивчення таких проблем, які не є новими, але ні в якому разі не можуть вважатися остаточно вирішеними.

Однією з таких проблем є проблема мовних одиниць. При застосуванні когнітивного підходу до вивчення мовних явищ дослідження мовних одиниць ведеться у когнітивно-функційному аспекті, що передбачає, зокрема, виявлення та облік семантико-функційних властивостей мовних одиниць, що беруть участь в організації мовно-мисленнєвої діяльності людини як вербальні репрезентації концептуальних структур.

Основним засобом концептуальної репрезентації знань виступає модель ситуації /Т.А.ван Дейк/, а вербальними репрезентаторами останньої є синтаксичні одиниці мови. Тому дослідження когнітивних та референційних аспектів функціонування синтаксичних одиниць виявляє не тільки властивості, іманентно притамані цим одиницям як мовним даностям, але також допомагає розкрити закономірності, у відповідності з якими виникають, існують та змінюються інші даності, що корелюють з ними – структури концептуального простору суб'єкту, що мислить.

В зв'язку з цим видається актуальним прослідкувати особливості функціонування дїєприкметникової фрази з дїєприкметником І як мовного репрезентатора певної концептуальної структури, що належить до ментального простору носія мови, причому такий мовний репрезентатор має певну референційну співвіднесеність із фрагментом об'єктивно існуючої дійсності.

Наукова новина дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому референційна віднесеність, семантика та функціонування дїєприкметникової фрази розглядається в когнітивно-логічному аспекті на основі синхронної реконструкції процесів мовно-мисленнєвої діяльності, що відбуваються при цьому.

Робоча гіпотеза дослідження полягає в тому, що дїєприкметникова фраза з дїєприкметником І проявляє функційний синкретизм, тобто здатність одночасно виступати і як предикат

внаслідок своєї дієслівної природи, що проявляється в її суб'єктивній орієнтації, та як детермінант ситуації, що є слідством часткового руйнування ознаки дієслівності у дїсприкетника I та предикатної атракції останнього. Як детермінант ситуації дїсприкетникова фраза проявляє себе одиницею суперсинтаксичного /текстового/ рівня, що бере участь у формуванні тексту та реалізації його змісту.

Об'єктом дослідження є дїсприкетникова фраза з дїсприкетником I, що традиційно розглядається як предикатно-орієнтована та виконує адвербіальну функцію у реченнях із суб'єктом-антропомом.

Предмет вивчення складають структурно-семантичні та функційні особливості даної мовної одиниці в реченні та тексті.

Матеріалом дослідження слугують 4000 прикладів, які ілюструють функціонування мовних одиниць, що розглядаються. Ці приклади одержано методом суцільної вибірки з художніх текстів сучасних англійських авторів загальним обсягом 3500 сторінок.

Робота переслідує дві взаємопов'язані цілі: виявлення структурно-семантичних характеристик дїсприкетникової фрази з дїсприкетником I, які детермінують особливості її вживання, та всебічне дослідження функційної орієнтації та функцій даної мовної одиниці в тексті.

Досягнення поставлених цілей передбачає вирішення наступних конкретних завдань:

- розглянути синтаксичний статус дїсприкетникової фрази з дїсприкетником I та її внутрішню побудову, беручи до уваги семантику складаючих її компонентів;

- розглянути референційні особливості дїсприкетникової фрази та характер їх взаємозв'язку з її внутрішньою структурою;

- дослідити предикатну природу дїсприкетникової фра-

зи, особливості її структурно-семантичної локалізації у реченні та характер функційно-семантичної орієнтації;

- визначити характер відносин дїєприкметникової фрази з матричною предикацією речення;

- установити особливості текстового функціонування дїєприкметникової фрази;

- виділити характерні текстові ситуації, в яких функціонує мовна одиниця, що досліджується.

При вирішенні завдань, що їй поставлено, в роботі виконувались певні методи та процедури лінгвістичного аналізу: метод лінгвістичного моделювання, метод синхронної реконструкції, синтаксичної трансформації, логіко-семантичного, пропозиційно-логічного та комунікативно-семантичного аналізу.

Основні положення, що виносяться на захист:

І. Синтаксичний статус дїєприкметникової фрази з дїєприкметником і як дїєслівного словосполучення та ступень її синтаксичної розгорнутості є визначаючим фактором, що впливає на характер референційної співвіднесеності мовної одиниці, що розглядається. Ця залежність проявляється в тому, що ядро дїєприкметникової фрази, що його представлено дїєслівною лексею з облігаторними комплементаторами, характеризується загальноореференційною /сигніфікативною/ співвіднесеністю з загальним поняттям про дію чи процес, що репрезентується, а дїєприкметникова фраза, що її представлено дїєслівною лексею з облігаторними та факультативними комплементаторами, а також із модифікаторами субстантивного елемента комплементатора, характеризується конкретною референційною /денотативною/ співвіднесеністю з конкретною дією чи процесом, що відбувається в реальній дійсності або у вигаданому художньому світі.

2. На підставі семантичного аналізу дїсприкметниково-ускладненого речення як синтаксичної структури, що являє собою кінцевий продукт мовно-мисленнєвих перетворюючих процесів, які за вихідний пункт мають ментальний образ об'єктивної ситуації, видається можливою синхронна реконструкція трансформаційно-генеративного базису дїсприкметниково-ускладненого речення, а також мовно-мисленнєвих процесів, що приводять до формування його семантичної та синтаксичної структури.

3. Дїсприкметникова фраза локалізується в дїсприкметниково-ускладненому реченні та виявляє функційно-семантичну орієнтацію на суб'єкт та на предикат матричного речення. Суб'єктна орієнтація дїсприкметникової фрази передумовлюється її предикатною природою, і це дозволяє мовній одиниці, що розглядається, виступати репрезентатором одного з основних компонентів концептуальної ситуації - дії /ознаки/ предмету /суб'єкту ситуації/. Одиниця неїнітної предикації, що формується таким чином, репрезентує концептуальну ситуацію в компресованій формі, що є проявленням принципу мовної економії. Предикатна орієнтація дїсприкметникової фрази витікає з адвербіальних властивостей дїсприкметника і як дїєслівної форми та є умовою функційного синкретизму дїсприкметникової фрази, яка є здатною виступати супутнім предикатом та адвербіальним модифікатором основного предикату одночасно.

4. Дїсприкметникова фраза з дїсприкметником і виявляє себе одиницею текстового рівня, функціонуючи в текстово-екстенсійних ситуаціях, де служить засобом передавання відносин залежного таксису /темпорально-логічних відносин/.

5. В текстово-інтенсійних ситуаціях дїсприкметникова фраза з дїсприкметником і як форма дїєслова когнітивної семантики виступає засобом вираження асоціативно-логічних зв'язків між пропозиційними

установками та їх аргументами в ментальному просторі суб'єкту, що мислять.

Т е о р е т и ч н е з н а ч е н н я дисертаційної роботи полягає в тому, що вона вносить певний здобуток у дослідження механізмів функціонування мовних одиниць з урахуванням загальних закономірностей мовно-мисленнєвої діяльності суб'єкта-мовця; сприяє подальшому розвитку теорії синтаксису тексту в референціальному, семантичному та функціональному аспектах; являє собою конкретну розробку в галузі логічної семантики.

П р а к т и ч н а ц і н н і с т ь роботи полягає у можливості застосування її основних положень у курсах теоретичної та практичної граматики англійської мови при вивченні нефінітних дієслівних конструкцій. Основні результати роботи можуть бути використані також при навчанні письмової та усної англійської мови у плані текстобудування; при читанні спецкурсу з функціональної граматики англійської мови, при написанні курсових та дипломних робіт з англійської філології, а також при складенні методичних розробок.

А п р о б а ц і я р о б о т и. Основні результати дослідження відображено в публікаціях автора, а також було представлено у вигляді доповідей на конференціях "Художній текст у культурному, філологічному та лінгвістичному аспектах" /Київ 1991/, 2й та 3й Міжнародних наукових конференціях "Мова та культура" /Київ 1993, 1994/, на Всеросійській науковій конференції "Принципи функціонального опису мови" /Катеринбург 1994/, а також на науково-практичних конференціях молодих учених КДПІМ /Київ 1991, 1992, 1993/. Результати дослідження було обговорено на засіданні кафедри граматики та історії англійської мови Київського державного лінгвістичного університету /1994/.

С т р у к т у р а р о б о т и. Дисертаційне дослідження

складається зі вступу, трьох розділів із висновками по кожному з них, загальних висновків, списку основної використаної літератури, переліку джерел ілюстративного матеріалу.

У вступі дається обґрунтування вибору теми, визначається її актуальність та новизна, об'єкт та предмет дослідження, його цілі та завдання, вказується матеріал дослідження та методи його аналізу, встановлюється теоретична значимість та практична цінність роботи, формулюються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі розглядаються питання, пов'язані зі встановленням лінгвістичного, синтаксичного та референційного статусу дієприкметникової фрази з дієприкметником і, визначаються особливості її внутрішньої структури та характер варіативності її компонентів, а також обґрунтовується взаємозв'язок між внутрішньою структурою мовної одиниці, що розглядається, її синтаксичною довжиною та характером референційної співвіднесеності.

У другому розділі визначається характер структурно-семантичної локалізації дієприкметникової фрази та її функціонування у дієприкметниково-ускладненому реченні, встановлюються основні типи дієприкметниково-ускладнених речень та залежність функції дієприкметникової фрази від типу дієприкметниково-ускладненого речення, в якому вона локалізується. У даному розділі також проводиться синхронна реконструкція трансформаційно-генеративного базису дієприкметниково-ускладненого речення на основі відновлення мовно-мисленневих процесів, що перетворюють ментальний образ ситуації дійсності як вихідний момент мисленнєвої діяльності суб'єкта у семантичну, а потім і синтаксичну структуру дієприкметниково-ускладненого речення.

Третій розділ присвячено визначенню типових текстових ситуацій функціонування дієприкметникової фрази та аналізу темпорально-логічних /таксисних/ та асоціативно-логічних

відносин, що встановлюються між дїєприкметниковою фразою та фінитною предикацією у різних типах текстових ситуацій.

У висновках узагальнюються одержані результати, формулюються основні висновки проведеного дослідження та намічаються перспективи подальшого дослідження.

Основний зміст роботи.

Для лінгвістики останніх років стала характерною увага до знакового боку мовних одиниць, до їх денотативності та референтності. Особливий інтерес являє погляд на синтаксичні одиниці як на певні знаки у зв'язку з тим, що їх денотативність має специфічний характер на відміну від слів та номінативних словосполучень. Ця специфіка обумовлена тим, що останнім часом лінгвістичні дослідження одержали нову орієнтацію - до центру уваги дослідників на зміну кореляції "слово - поняття" переміщується кореляція "речення / висловлення / - ситуація / подія /" /Н.Д.Арутюнова/. Мовною формою для вираження ситуації та події є одиниця синтаксису - речення, зміст якого необхідно пропозиційний, тому що його концептуальним корелятом виступає судження /пропозиція/. Таким чином, подія та ситуація, а також їх складові частини - дії - є денотатами синтаксичних мовних одиниць, що розглядаються як знаки особливого типу.

Для як складова частина ситуації репрезентується різноманітними мовними засобами, серед яких чільне місце належить дієслову та дієслівному словосполученню. Мовна одиниця, що розглядається у даній роботі, є різновидом дієслівного словосполучення, і тому як віртуальна одиниця виступає номінатором дії чи процесу, репрезентуючи в мові узагальнені поняття про останні.

При актуалізації у мовленні /а синтагматичі/ внаслідок дієслівної природи дїєприкметникової фрази з дїєприкметником і встановлюється два типи синтагматичних зв'язків - лівобічний/суб"ект-

ний/ та велика кількість правобічних зв'язків /об'єктних та адвербiальних/. Завдяки правобічним зв'язкам дiсприкетникова фраза з дiсприкетником I характеризується як словосполучення, причому II специфiка полягає в тому, що, будучи одиницею, актуалiзованою в синтагматичному ланцюгу, вона виявляє властивостi, якi децю видiрiзняються вiд властивостей II вiртуального iснування.

Принципово можливі два способи актуалiзацiї дiсприкетникової фрази з дiсприкетником I в тексті: I/ актуалiзацiя у формi структурного мiнiмуму дiсприкетникової фрази, лексичне наповнення якого не перевершує мiнiмальних вимог моделi /проста дiслiвна фраза/, як у прикладi I/:

I/ He stopped abruptly and turned, indicating the door
/T.Palmer/

та 2/ у виглядi розгорнутого дiслiвного словосполучення, коли лексичне наповнення перевершує субстанцiалiзацiю власне структурного мiнiмуму вiдповiдної моделi дiсприкетникової фрази з дiсприкетником I /розгорнута дiсприкетникова фраза/, як у прикладi 2/:

2/ At last, making an inward gesture of detachment, I went
in /I. Murdoch/.

На вiдмiну вiд простої, розгорнута дiсприкетникова фраза с не просто номiнатором дiї чи процесу, але також виступає в ролi їх конкретизатора, характеризуючи при цьому предмети, що беруть участь у дiї чи процесi, з боку їх якостей, кiлькостi, будь-яких властивостей тощо. Це дає пiдстави стверджувати, що, якщо проста дiсприкетникова фраза характеризується сiгнiфiкативною спiввiднесенiстю з загальним поняттям про будь-яку одну дiю чи процес, то розгорнута дiсприкет-

3- 5-1933

никова фраза може характеризуватися також і денотатив-
ною співвіднесеністю з конкретною дією чи процесом,
що виконується чи відбувається у конкретній позамовній /об'єктив-
ній/ ситуації. У зв'язку з цим не можна не погодитися з висловлен-
ням про те, що "складне словосполучення репрезентує з'єднання де-
кількох окремих значень - сигніфікатів, в результаті чого утворює-
ться нова номінативна одиниця, ідентифікація та розуміння якої
базуються на адекватному сприйнятті певної реальної єдності пред-
метів, явищ та їх властивостей" /Г.В.Колманський/. З цього можли-
вим є висновок, що, чим більше розгорнутим є словосполучення, тобто
чим більше воно включає компонентів, тим більшим є ступень його
конкретизації по певним параметрам об'єктивної ситуації, скла-
дову частину якої воно репрезентує, і з додаванням до словосполучен-
ня кожного нового компонента сигніфікат новоутвореної одиниці не
розширюється, а, навпаки, звужується. Це звуження відбувається до
тех пір, поки розгорнуте словосполучення не набуває здатності ре-
презентувати дію чи процес, що відбувається лише в одній-єдиній
конкретній ситуації при суворо обмежених умовах та з суворо визна-
ченим набором учасників та об'єктів. Це можна пояснити на прикладі
послідовного додавання елементів-конкретизаторів до дієприкметника і
та формування дієприкметникової фрази як розгорнутого словосполу-
чення:

/3/ She went about the kitchen cooking

cooking dinner

cooking chicken for dinner

cooking for dinner pieces of
chicken

cooking for dinner pieces of
chicken she had bought

cooking for dinner pieces of
chicken she had bought in
a sudden burst of extravagance

/D. Cusack/

Даний приклад наочно демонструє етапи послідовного просування від поняття про ситуацію як категорію сенсу, тобто узагальненого уявлення про неї, до поняття про актуалізовану ситуацію, тобто її конкретне втілення. Дж. Ліч в цьому відношенні пропонував розрізнити *situation* та *the occasion of a situation*. Просте дієслівне словосполучення, що стоїть на самому початку вищезгаданого ланцюжку перетворень, репрезентує узагальнене поняття про означену дію. Тому проста /нерозгорнута/ дієприкметникова фраза характеризується загальним типом референційного призначення.

Розгорнуте дієслівне словосполучення, навпаки, передає дискретизоване поняття про дію чи процес, тобто таке поняття, яке не може бути зведене до набору лише найбільш типових ознак цієї дії чи процесу, а вказує також на індивідуальні, одиничні його ознаки, що, власне, й надає цій дескрипції конкретного характеру. Значить, на відміну від простої, розширена /розгорнута/ дієприкметникова фраза має конкретно-референційне призначення, або ж характеризується конкретним типом референції.

Розгорнута дієприкметникова фраза утворюється в результаті цілого ряду синтаксичних процесів, хід яких також аналізується в дисертаційному дослідженні, що реферується. Це синтаксичні процеси зовнішньої експліцитної комплементарії /обов'язкової та факультативної/ та модифікації субстантивних елементів комплементарів. У світлі одержаних даних про ці процеси видється можливим розглянути загально-референційні та конкретно-референційні дієприкметникові фрази з точки зору їх структурно-семантичної представленості. В дисертаційному дослідженні робиться висновок, що структурно-семантичною моделлю загально-референційної дієприкметникової фрази є комбінація дієслова у формі дієприкметника і з обов'язковими комплементарями, які доповнюють синтаксичну валентність

дієслівної лексики. Що ж стосується конкретно-референційних одиниць, то тут загальна картина дещо складніша. Конкретно-референційні дієприкметникові фрази являють собою розширені дієслівні словосполучення, а останні можуть бути двох різновидів: 1/ відповідати структурній моделі "дієслівна лексема + обов'язковий комплементатор + факультативний комплементатор" та 2/ відповідати структурній моделі "дієслівна лексема + обов'язковий комплементатор + факультативний комплементатор + модифікатори субстантивного ядра комплементатора". У дисертаційному дослідженні показано, що дієприкметникові фрази, які відповідають другій моделі, відображають дія та пов'язану з нею ситуацію детальніше, ніж перші, і тому ступень їх конкретності є більш високим. Це дозволяє говорити про них як про конкретно-референційні сильно-визначені денотатори, а дієприкметникові фрази першої моделі позначити як конкретно-референційні слабовизначені денотатори.

Ступень синтаксичної розширеності дієприкметникової фрази є визначачим фактором і для інших властивостей цієї мовної одиниці. Синтагматична довжина /а це і є ступень синтаксичної розширеності, як показано в роботі/ пов'язана відносинами прямої залежності з інформативністю дієприкметникової фрази /чим більше синтагматична довжина, тим вищим є ступень інформативності згаданої мовної одиниці/. Синтагматична довжина пов'язана відносинами зворотньої залежності з вірогідністю її з'явлення в тексті /чим більшою є синтагматична довжина, тим меншою є кількість можливих контекстів включення і тим, відповідно, меншим є ступень її очікуваності в тексті/.

Внутрішня структура та особливості референції дієприкметникової фрази з дієприкметником і обумовлюють характер її локаліза-

ції та функціонування у склад одиниць більш високого рівня мовної ієрархії. Вивчення функціонування мовної одиниці необхідно передбачає аналіз її зв'язків з оточуючим контекстом - як мовним, так і позамовним, який часто є вирішальним фактором при реалізації її структурно-семантичних та функційних особливостей. Контекст розуміється у даному дисертаційному дослідженні як мовне оточення, завдяки якому і у взаємодії з яким одиниця може реалізовувати свою функцію /А.В.Бондарко/. Впорядкованим набір елементів, з яким мовна одиниця, що вивчається, входить у безпосередню граматичну та синтаксичну взаємодію, тобто її граматичний та синтаксичний контекст, по відношенню до якого визначається дистрибуція цієї одиниці та її синтаксична позиція, одержав намінування мікроконтексту. Для дієприкметникової фрази з дієприкметником і, що розглядається в даному дослідженні, мікроконтекстом є одиниця фінитної предикації - речення, в якому дана одиниця локалізується. Тому дієприкметниково-ускладнене речення правомірно визначити як контекст локалізації цієї мовної одиниці.

Макроконтекст функціонування мовної одиниці являє собою більш розширений контекст, із яким одиниця, що розглядається, не вступає у безпосередню синтаксичну взаємодію, але піддається опосередкованому семантичному впливу. Мовна одиниця, у свою чергу, внаслідок функції, що виконуються нею, певним чином у зворотньому напрямку впливає на макроконтекст. По відношенню до синтаксичних одиниць /Г, таким чином, до дієприкметникової фрази, що тут розглядається/ макроконтекстом виступають одиниці текстового рівня - абзац, абзацний комплекс, цілісний текст.

Оточення, що піддається функційному впливу мовної одиниці, виступає по відношенню до неї контекстом її функціонування. Якщо контекст локалізації синтаксичної одиниці співпадає з її мікроконтекстом, то контекст функціонування

може являти собою як білш вузьку, так і розширену в порівнянні з мікроконтекстом область: від якогось окремого елемента мікроконтексту до всієї області макроконтексту, що на прикладі функціонування деприкетникової фрази з деприкетником і показано у дослідженні, що реферується.

Речення з деприкетниковою фразою з деприкетником і як синтаксична одиниця являє собою білатеральне побудування, що характеризується планом змісту та планом вираження.

Формування плану змісту /семантичної структури/ речення з деприкетниковою фразою відбувається в результаті цілого ряду мовно-мисленневих операцій, вихідним об'єктом яких виступає узагальнений образ позамовної ситуації, який піддається процесам екстенсивної та інтенсивної дискретизації /О.А.Коломійцева/.

Мисленнєві та мовно-мисленнєві процеси внаслідок своєї ідеальної природи не підлягають безпосередньому спогляданню, і тому адекватним методом дослідження цих процесів виступає лінгвістичне моделювання, яке можливо здійснити на основі синхронної реконструкції /С.І.Потапенко, Л.П.Чахоян/, тобто відновлення вихідного об'єкту та послідовних мисленневих перетворюючих операцій на базі аналізу кінцевого продукту мовно-мисленнєвої діяльності - мовленнєвого твору. Це стає можливим при застосуванні широко впробованого в лінгвістиці методу трансформації. Трансформаційний метод дослідження являє собою лінгвістичне представлення переходу від концептуального побудування /глибинної структури/ до синтаксичного побудування /поверхневої структури/.

Вихідним пунктом мисленневих операцій є концептуальна ситуація, яка являє собою ментальне відображення ситуації об'єктивної дійсності. Концептуальна ситуація як єдине ціле є продуктом ментальної операції екстенсивної дискретизації, при якій відбувається виділен-

ня ситуації з числа інших, що складають потік подій /Н.Д.Арутюнова/. Підставою для екстенсивної дискретизації ситуації є наявність в ній ознаки стабільності, цілісності. Ці властивості ситуація виявляє завдяки єдиності, незмінності та рівності самому собі суб'єкту ситуації, образ якого виступає "точкою опори" та центром формування ситуації як єдиного цілого.

Безпосередньо за операцією екстенсивної дискретизації іде операція інтенсивної дискретизації, суттю якої є виділення елементів внутрішньої структури ситуації, на основі якої визначаються суб'єкт та його діяльність як складові компоненти цілісної ситуації. На відміну від образу суб'єкта ситуації, уявлення про його діяльність не має стабільного характеру. Зовсім навпаки, один і той же суб'єкт в одній і тій же ситуації може одночасно здійснювати практично нескінченну кількість різноманітних по своїй природі дій. Тому саме уявлення про дії та ознаки суб'єкту є підставою для внутрішньої дискретизації ситуації як єдиної, але немонолітної цілісності.

Процес інтенсивної дискретизації ситуації проходить у три етапи, кожен з яких завершується побудованням більш абстрактної в порівнянні з попереднім моделі об'єктивної ситуації.

Першим етапом процесу інтенсивної дискретизації ситуації є **с т р у к т у р у в а н н я**, що передбачає виділення суб'єкту та його ознак та дій як окремих компонентів структури ситуації. На цьому етапі створюється модель ситуації, яка має радіальну структуру: в центрі моделі знаходиться ментальний образ суб'єкта ситуації, також знаходять відображення в моделі різноманітні дії та ознаки, якими характеризується даний суб'єкт в даній ситуації. Наступним етапом операції інтенсивної дискретизації - **а б с т р а г у в а н н я**, суттю якого є відсторонення від великої більшості різноманітних дій та ознак суб'єкта ситуації

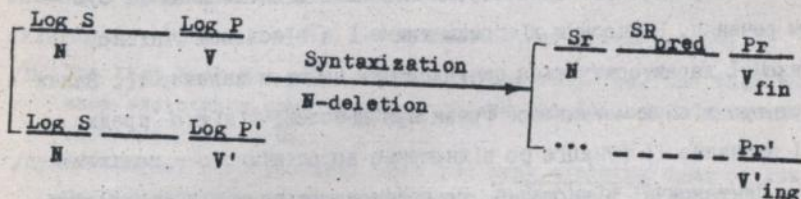
одночасно з виділенням найбільш істотних з точки зору споглядача /мовця/ дій та ознак, які потім підлягають означенню за допомогою мовних засобів. Модель, одержана наприкінці цього етапу, зберігає радіальну структуру попередньої моделі, відрізняючись від останньої лише кількістю компонентів. Означення мовними засобами елементів концептуальної ситуації потребує їх представлення у вигляді лінійних структур, тому що мовні побудовання відрізняються ознакою лінійності /одномірності/. Тому модель об'єктивної ситуації, що її одержано на третьому етапі інтенсивної дискретизації - етапі лінійної аризації - має вигляд лінійного побудовання, максимально призначеного до подальшої вербалізації. Це є логічна модель об'єктивної ситуації, що являє собою суб'єктно-предикатну структуру - пропозицію. Пропозиції мають властивість інтегруватися в поліпропозиційні формули, які складаються з двох та більше елементарних бінарних пропозицій. Поліпропозиційна моносуб'єктна формула і складає трансформаційно-генеративний базис для подальшого формування синтаксичної структури дїєприкметниково-ускладненого речення з дїєприкметником і, яка утворюється на подальших етапах формування мовленнєвого твору як результат синтаксизації одержаної поліпропозиційної моносуб'єктної формули.

Складне концептуальне утворення, або поліпропозиційна формула, якою є логіко-семантична структура речення з дїєприкметниковою фразою, репрезентується на поверхневому рівні складним предикаційним утворенням, або поліпредикативною конструкцією. Всі Т-процеси, що діють при цьому, підкорені єдиному принципу - принципу мовної економії, який полягає в максимальному скороченні одиниць плану вираження при зберіганні без змін одиниць плану змісту, що призводить до асиметрії дїєприкметниково-ускладненого речення. Асиметрія полягає в тому, що пропозиційний зміст однієї з пропозицій одержує поверхневу репрезентацію в конденсо-

ваній формі дієприкметникової фрази, що порушує однозначність відповідності одиниць плану змісту одиницям плану вираження.

Синтаксизація підпропозиційної формули як складного концептуального утворення, що відбувається з урахуванням принципу мовної економії, являє собою складну трансформацію - впорядкований процес, що підкоряється певним правилам /Т-правилам/. Для генерації речення з дієприкметниковою фразою релевантними є Т-правила опущення одиниць, що дублюються, зокрема, опущення суб'єкту, що дублюється. В англійській мові опущення одиниць, що дублюються, відбувається, як правило, у другому компоненті складного утворення, а корелюючий елемент із першого компоненту стає загальним для обох конститuentів /Е.Я.Мороховська/.

Розгорнення процесу синтаксизації, при якому відбувається опущення елемента, що дублюється - суб'єктора Sr у складі другої предикації, яка репрезентує другорядну пропозиційну лінію:

На схемі показано, що в результаті опущення суб'єктора другої предикації суб'єкторна валентність предикатора залишається незаповненою, предикатор приймає неінітну форму, внаслідок чого відбувається компресія поверхневої структури побудовання. В одержаній трьохелементній структурі /яку можна позначити терміном "синтаксичний тринем/ неінітний дієслівний елемент здатем реалізувати властиву йому суб'єкту синтаксичну валентність як безпосередньо, так і опосередковано.

Безпосередня реалізація суб'єктного зв'язку неФінітного дієслів-ного елемента здійснюється шляхом встановлення предикаційних відно-син з суб'єктом Фінітної предикації, який стає загальним для двох предикацій, що утворюються - Фінітної та неФінітної.

/4/ I /.../ took off my white overall, thinking fast /I.Murdoch/

N-deletion I took off my white overall; I was thinking fast.

У даному прикладі дїеприкетникова фраза *thinking fast* семантично не співвідноситься з дієсловом Фінітної предикації, але безпосередньо співвідноситься з суб'єктом і виконує функцію до-даткового, або ж паралельного предика-та.

Опосередкована реалізація суб'єктного зв'язку дїеприкетником і може бути здійснена шляхом встановлення дїеприкетником і безпо-середнього зв'язку з Фінітним дієсловом - матричним предикатом, який безпосередньо зв'язаний предикативними відношеннями із суб'єктом речення. Відносини дїеприкетника і з дієсловом Фінітної предикації характеризуються синтаксичним змістом залежності. Залеж-ний статус дїеприкетникової фрази при дієслові Фінітної предикації визначає її функцію по відношенню до останнього - комплемен-тивну. Синтаксичні відношення, що встановлюються між дїеприкетни-ком і та дієсловом Фінітної предикації, є більш тісними, ніж ті, що встановлюються між дїеприкетником і та суб'єктом Фінітної предикації. Це стосується випадків, коли роль матричного предиката виконується дієсловом широкої семантики, яке репрезентує дію на-стільки узагальнено, що потребує обов'язкових комплементаторів, що виповнюють його не синтаксичну, а перш за все семантичну валентність. До таких дієслів належать дієслова *to spend, to waste, to bother, to be busy, to have trouble etc.*

- /5/ He spent the whole day organising a farewell party for Reg Miller, another of the veranda's occupants. /D.Cusack/
/6/ "Don't bother looking at the other letters, they are all the same /.../" /J.Braine/

Сильний ступінь семантичної залежності дїєприкметникової фрази від матричного предикату існує також в тих випадках, коли останній є носієм оцінювального значення, у той час як дїєприкметникова фраза репрезентує дію, що є об'єктом оцінювання:

- /7/ As a farmer /.../ he did a good job feeding a hungry world /D.Cusack/.

Тісні семантико-синтаксичний зв'язок між дїєприкметниковою фразою та фінітним предикатом встановлюється і в випадках, коли дієслово матричного речення, не маючи актуалізаторів лексично-семантичного значення, частково десемантизується та виконує напівслужбову роль знаменної зв'язки. В цій ролі найчастіше зустрічаються дієслова руху та позиційної орієнтації, причому часто спостерігається майже повна лексикалізація словосполучень, що складаються з двох дієслів: *some running, go swimming etc.*

- /8/ The last book was put in place on the very top, and then the shop-assistants came crowding to see how it looked from the front /I.Murdoch/.
/9/ "/.../they told you that when you went stalking down to the Health Department, didn't they?" /D.Cusack/

У наведених прикладах семантика дієслів руху та позиційної орієнтації частково втрачається, причому внаслідок нерелевантності для контексту втрачається саме сема специфікації руху чи положення у просторі, в результаті чого основний акцент переноситься на дієслово в формі дїєприкметника і, який стає семантичним центром мовної репрезентації ситуації. Функція дієслова позиційної орієнтації в позиції предиката матричного речення полягає в тому, що він є носієм формальних покажчиків фінітності.

Все вищезгадане дає підстави визначити функцію дїєприкметникової фрази з дїєприкметником І, яка встановлює сильний семантико-синтаксичний зв'язок із дїєсловом фінітної предикації, як частину складного фузіїного предикату, тому що в подібних реченнях фінітне дїєслово та дїєприкметник І складають одне неділене ціле - фузіїний /злитий/ предикат. Про це свідчить неможливість трансформації на відновлення фінітної предикації з дїєприкметникової фрази.

Дїєприкметникова фраза з дїєприкметником І може встановлювати опосередковані зв'язки з суб'єктом і іншим способом - шляхом установаження ад'єктивно-специфікативних відносин з усією фінітною предикацією, а не з кожним її компонентом окремо. В такому випадку дїєприкметникова фраза, зберігаючи за собою роль паралельного предикату, виконує також і іншу функцію - детермінанта цілої ситуації, репрезентованої дїєприкметниково-ускладненим реченням. Таким чином, дїєприкметникова фраза виявляє функціональний синкретизм предикатної та адвербіальної функції, виступаючи в ряді випадків детермінуючим предикатом. Часто вона проявляє здатність передавати детермінуючі відношення, не властиві адвербіалам у "чистому вигляді", такі як відношення узагальнення, конкретизації, оцінки та інтерпретації, а також може репрезентувати подію - об'єкт оцінки.

/10/ Getting ready with feverish haste, Jan brushed her hair round her shoulders, dabbed powder carefully over her face, spread her lipstick smoothly and evenly /D.Cusack/

/11/ /.../ she went on packing, carefully adjusting the already neatly folded shirts and shorts, wrapping sandals and brogues in paper and placing them in the corner of her case with quiet concentration /D.Cusack/

/12/ Mrs. Macy Wheeler and Mrs. Buster, augmenting the disaster,
fell upon them with the crow-like cries of distress
/T.Capote/

/13/ "Same as Samuel", she said, meaning her son, whom we all
called Mule /.../
/T.Capote/

/14/ Dolly looked a sight, standing in the water with her winter
skirt-suit hiked up /.../
/T.Capote/

Детермінантна суть дієприкметникової фрази визначає її здатність вступати у так звані "форичні зв'язки" /Е.Я.Мороховська/ з цілою послідовністю речень, що слід розглядати як прояв її текстового характеру, тому що одиниця входить до складу ланцюжка завдяки властивості корелюваності, що є типовою характеристикою тексту. Текстовість дієприкметникової фрази є проявленням пропозиційної суті детермінантів. Дієприкметникова фраза, будучи детермінантною, характеризується тим, що пропозиційний зміст, який вербалізується нею, предикуються іншими пропозиціям, що одержують мовну репрезентацію в інших реченнях тексту. Таким чином, мовна одиниця, що досліджується, виявляє риси, характерні для інтегранта мовного утворення, яке в більшому у порівнянні з поліпредикативною конструкцією і може бути позначено як предикаційний комплекс тексту. Виступаючи інтегрантом предикаційного комплексу тексту, дієприкметникова фраза має своїм призначенням репрезентацію маргінальних /периферійних/ елементів концептуально-логічної структури тексту.

Дієприкметникова фраза з дієприкметником і, будучи здатною проявляти себе як одиниця текстового рівня, функціонує в тексто-

вих ситуаціях двох типів, які визначаються в залежності від семантики предикатів, що входять до складу дїєприкметниково-ускладненого речення. В екстенсіивно-текстових ситуаціях, що описують події світу реалі /зовнішнього по відношенню до Індивіда, що мислить/, дїєприкметникова фраза передає темпорально-логічні відносини /відносини залежного таксису/, а саме диференціовані та недиференціовані. Диференціовані таксисні відношення являють собою відношення одночасності - рїзночасовості, де останні виявляються як відношення передування - послїдування. Недиференціовані таксисні відношення, що їх передає дїєприкметникова фраза з дїєприкметником І, реалізуються як відношення псевдоодночасності та неозначено-часові відношення /А.В.Бондарко/. В Іntenсіивно-текстових ситуаціях, які описують події внутрішнього світу персонажа, дїєприкметникова фраза передає відношення асоціативності. Ці відношення виникають між аргументами пропозиційних установок, якими є дїєслова перцептивної та ментальної сфер. Таким чином, в Іntenсіивно-текстових ситуаціях дїєприкметникова фраза передає відношення між змістами ментальних та перцептивних процесів Індивідуальної свідомості, які позначаються як асоціативні.

Проведене в роботі дослідження далеко не вичерпує змісту поставленої в роботі проблеми. Для подальшого дослідження дїєприкметникової фрази цікавим видається її аналіз з точки зору її сполучуваності з Іншими засобами вираження як темпорально-логічних, так і асоціативних відношень в текстових ситуаціях; результативним може виявитися аналіз семантики та умов сполучуваності дїєприкметникової фрази з дїєсловом фїнітної предикації, коли обидва дїєслова являють собою пропозиційні установки рїзних типів.

Основні положення дисертації
в ідображені у таких публікаціях:

1. Когнітивний компонент в семантике причастних фраз з причастием І // Язык и культура : ІІ Международ. конф. : Тезисы, Ч. 2. - Киев, 1993. - С. 154.

2. Реализация принципа языковой экономики на примере функционирования причастной фразы с причастием І в современном английском языке // Принципы функционального описания языка : Тез. Всерос. науч. конф. - Екатеринбург, 1994. - Ч. І. - С. 16.

3. Особенности отношений "система - среда" для непредикативных синтаксических единиц // Язык и культура: III Международ. конф.: Тезисы докладов. - Киев, 1994. - С. 161.

4. Причастная фраза с причастием І как средство передачи отношений зависимого таксиса в причастно-осложненных предложениях /на материале современного английского языка/ . - Киев, 1994. - 15 с. - Рукопись предст. Киевск. гос. пед. инст. иностр. яз. Деп. в ГНПБ Украины от 02.09.94. № І71-Р-94.

Самобалова Н.Г. Структурно-семантические и функциональные особенности причастных фраз в современном английском языке. Диссертация на соискание ученой степени кандидата Филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки, Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1995 г.

В работе определяются языковой и референциальный статус причастной фразы с причастием І, взаимозависимость структуры и референциальной соотносительности рассматриваемой языковой единицы, исследуется ее предикационная природа, взаимоотношения с основной предикацией пред-

ложения, в котором она локализуется, проводится классификация типов функциональной ориентации причастной фразы с причастием I в предложении и тексте, анализируется характер передаваемых данной языковой единицей логико-семантических отношений /темпорально-логических и ассоциативно-логических/, выделяются характерные текстовые ситуации функционирования причастных фраз с причастием I /экстенционально-текстовые и интенционально-текстовые ситуации/. Анализируется также логико-когнитивно-синтаксический цикл образования семантической и синтаксической структур причастно-осложненного предложения с причастной фразой с причастием I.

Ключевые слова: предикационная природа, предикативная структура, функциональная ориентация, логико-семантические отношения, когнитивный цикл, текст.

Samofalova N. G. Structural, Semantic and Functional Peculiarities of Participial Phrases in Modern English. Dissertation presented to acquire candidate degree in philology, speciality 10.02.04. - Germanic languages. Kiev State Linguistic University, Kiev, 1994. In the thesis, the linguistic and referential status of participial phrases with Participle 1 is determined, interdependence of the structure and the referential status of the language units in question is established, their predicational nature and their correlation with the basic predicative structure of the sentence in which the participial phrase is located is investigated, the character of its functional orientation in the sentence and the logico-semantic meanings conveyed by the analysed language unit as well as typical situations of text functioning of the language units in question are defined.

Key words: predicational nature, predicative structure, functional orientation, logico-semantic relations, text.

Підл. до друку 3103.05 . Формат 60×84^{1/16}.
Папір друк. № 3. Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. ари. 450.
Умовн. фарбо-відб. 1.50. Обл.-вид. грк. 10.
Тираж 100. Зам. № 5-1933

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

1110810

AB 32.324